
HLAVNÉ ZISTENIA A ODPORÚČANIA Z VÝSKUMNEJ SPRÁVY: SEXUÁLNA VÝCHOVA – SONDY DO MOŽNOSTI ZLEPŠENIA JEJ VÝUČBY V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

MOŽNOSŤ VOĽBY 2021

Správa bola vypracovaná vďaka Projektu 'Nebud'te ticho s nami!', ktorý je podporený z programu ACF - Slovakia, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2014-2021. Správcom programu je Nadácia Ekopolis v partnerstve s Nadáciou otvorenej spoločnosti Bratislava a Karpatskou nadáciou

ZISTENIA A ODPORÚČANIA

Cieľom predkladanej výskumnej správy bolo zmapovať skúsenosti učiteliek s výučbou tém súvisiacich so SV v kontexte inštitucionálnych rámcov vzdelávacej politiky. Prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov s učiteľkami, ktoré tieto témy vyučujú a následnej kvalitatívnej obsahovej analýzy sme sa zamerali na dve širšie oblasti nastavenia vzdelávacej politiky: (1) podporu učiteliek a učiteľov pri výučbe tém súvisiacich so SV a (2) možnosti a potenciálne prekážky vyplývajúce z ukotvenia tém súvisiacich so SV v rámci prierezovej témy výchova k manželstvu a rodičovstvu. Výsledky analýzy naznačujú viacero problémov, ktoré môžu negatívne ovplyvňovať, či a aké vzdelávanie sa deťom a mladým ľuďom v tejto oblasti na Slovensku poskytuje. Analýza ukazuje predovšetkým na dva okruhy problémov, ktoré by bolo možné eliminovať vhodnejším nastavením vzdelávacej politiky.

Po prvé, žiačkam a žiakom v školách na Slovensku sa pravdepodobne dostáva vzdelávanie v oblasti sexuality vo výrazne rôznom rozsahu aj kvalite.

Výsledky naznačujú, že učiteľky a učitelia v tejto oblasti nedostávajú systematickú podporu - naše respondentky informovali o nedostatočnej príprave na výučbu tém súvisiacich so SV na vysokej škole, nedostatočnej ponuke programov ďalšieho vzdelávania, ako aj o chýbajúcich učebných materiáloch, ktoré by mohli priamo pri výučbe využiť. Možno teda predpokladať, že rozsah aj kvalita vzdelávacieho obsahu v oblasti tém súvisiacich so SV bude v školách do veľkej závisieť od individuálneho nastavenia a snahy vyučujúcich.

Naše respondentky si vzdelávacie materiály vyhľadávali väčšinou svojpomocne, pričom učebnice jednotlivých predmetov podľa ich slov slúžili ako základ, ktorý však nepokrýva všetky témy, ktoré by podľa nich bolo potrebné prebrať. Pokiaľ teda učiteľka či učiteľ nemá záujem prebrať tieto témy alebo nemá kapacity dohľadávať si rozširujúci obsah, k žiačkam a žiakom sa nemusia dostať adekvátne poznatky v oblasti sexuality. No aj v prípade, že učiteľka či učiteľ má záujem a kapacitu vyučovať témy súvisiace so SV, vo vzťahu k chýbajúcemu jasnému ukotveniu základnej poznatkovej bázy a kvalitne spracovaných východiskových učebných materiálov vznikajú pochybnosti o tom, či je voľne dostupný vzdelávací obsah (napr. videá) didakticky, metodicky či obsahovo adekvátne.

Okrem individuálneho nastavenia vyučujúcich môže kvalitu a rozsah výučby v oblasti SV ovplyvňovať aj prístup školy. Keďže výchova k manželstvu a rodičovstvu je prierezová téma, ktorá sa preberá v rámci rôznych predmetov, na zabezpečenie kvalitného a najmä koherentného vzdelávania je potrebné, aby sa učiteľky a učitelia týchto predmetov aktívne koordinovali. Zatiaľ čo v niektorých školách koordinácia podľa našich zistení skutočne prebieha, v iných školách môže byť problematická alebo k nej dokonca nemusí vôbec dochádzať. Vzdelávacie možnosti žiakov a žiačok závisia aj od ochoty a možností škôl zapájať do výučby externé subjekty (napr. organizácia besied či prednášok), ako aj od kvality vzdelávania, ktoré tieto subjekty poskytujú. Niektoré respondentky informovali o finančnej či geografickej nedostupnosti takýchto aktérov, iné údaje naznačujú, že do škôl môžu vstupovať aj aktéri, u ktorých nemožno spoľahlivo garantovať adekvátne odbornosť. Jedna z respondentiek napríklad nevedela presne identifikovať ani to, kto takéto vzdelávanie v škole

poskytuje, vyučujúce často nie sú účastné týchto aktivít a jedna z respondentiek informovala aj o skúsenosti s problematickým obsahom, ktorý sa žiačkam a žiakom v rámci takejto aktivity sprostredkoval.

Po druhé, na výučbu tém súvisiacich so SV nie je podľa našich respondentiek v vyhradený dostatočný priestor. V školách, kde sa vyučujú vo vyššej dotácii predmety, ktorých súčasťou je VMR, je možné tento problém čiastočne eliminovať úpravou učebných osnov. To, či si učiteľka alebo učiteľ tematické plány upraví a vytvorí v rámci svojho predmetu dostatočný priestor aj na výučbu tém súvisiacich so SV, však opäť závisí od jej či jeho záujmu zakomponovať témy SV do vzdelávania. Významným systémovým problémom je, že v niektorých školách - najmä v stredných školách s praktickým vyučovaním - úplne chýbajú predmety, ktorých súčasťou je prierezová téma VMR, alebo je dotácia pre tieto predmety výrazne redukovaná. V týchto školách sa pritom vo zvýšenej miere vzdelávajú žiačky a žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia (Bednárík, 2020), pre ktorých môže byť dostupnosť objektívnych a relevantných informácií ešte problematickejšia. V dôsledku toho môže dochádzať k výrazným rozdielom v objeme informácií, ktoré deti a mladí ľudia v tejto oblasti počas vzdelávania dostávajú.

Problematickým aspektom pri zabezpečovaní dostatočného priestoru na výučbu tém súvisiacich so SV môže byť aj konkurencia s inými predmetmi či prierezovými témami. Hoci školy majú možnosť vytvoriť za účelom výučby prierezovej témy VMR samostatný predmet alebo posilniť predmety, ktorých súčasťou je VMR v rámci tzv. disponibilných hodín, podľa viacerých respondentiek sa pri navyšovaní dotácie vyučovacích hodín môžu uprednostňovať najmä akademické predmety (matematika a slovenský jazyk). Prierezovej téme VMR môžu dokonca konkurovať iné prierezové témy ako multikultúrna či environmentálna výchova alebo iné preventívne aktivity, napr. v oblasti drogovej prevencie a podobne.

Na základe našich výsledkov nemožno určiť rozsah identifikovaných problémov a prekážok. Kvalitatívne rozhovory s učiteľkami však umožnili relatívne detailne zmapovať ich povahu. Prípadné zavádzanie zmien na podporu kvalitného vzdelávania v oblasti sexuality, ktoré navrhujeme nižšie, by preto malo predchádzať rozšírenie výskumu o kvantitatívne údaje, prostredníctvom ktorých by bolo možné odhadnúť, akej časti žiakov a žiačok môže vo vzdelávaní chýbať kvalitná sexuálna výchova, aká časť škôl čelí identifikovaným prekážkam pri výučbe tém súvisiacich so SV a aké potreby majú učiteľky a učitelia v oblasti výučby tém súvisiacich so SV.

Dôležitým rozšírením poznatkovej bázy v tejto oblasti je tiež zisťovanie postojov a vôľ vyučujúcich poskytovať vzdelávanie v oblasti SV. S cieľom preskúmať inštitucionálne možnosti a prekážky pri výučbe tém súvisiacich so SV sme si do výskumu cielene vybrali učiteľky, ktoré sa v tejto oblasti angažujú a teda dokážu pomenovať, čo im bráni vyučovať témy súvisiace so SV. Prekážkou pri výučbe však môže byť aj osobné nastavenie učiteľiek a učiteľov, ktorého zmena by vyžadovala inú sadu opatrení, než aké možno formulovať na základe výsledkov nášho výskumu.

Rovnako sme sa v rámci výskumu nevenovali podrobnejšej analýze dokumentov, ktoré usmerňujú vyučovaciu prax (napr. štátny vzdelávací program či usmernenia alebo odporúčania). Skvalitnenie výučby tém súvisiacich so SV by pritom pravdepodobne vyžadovali aj revíziu týchto dokumentov. Ukážku možností ďalšej revízie normatívnych

dokumentov uvádzame v samostatnej časti na príklade Pedagogicko-organizačných pokynov resp. Sprievodcu školským rokom, ktorý POP nahradil. Z prehľadovania zmien ukotvenia výučby VMR v týchto dokumentoch napr. vyplýva, že hoci sa tieto témy s postupujúcimi rokmi objavujú v POP, resp. SŠR častejšie, nezachytávajú celú šírku SV, ako ju formulujú medzinárodné dokumenty (o ktorých informujeme v prvej časti výskumnej správy), do veľkej miery sa orientujú na predchádzanie sexuálne prenosným ochoreniam a sexuálnemu násiliu. Výchova k manželstvu a rodičovstvu sa v týchto dokumentoch takmer neobjavuje, no možno v nich nájsť iné prierezové témy (environmentálnu výchovu).

Na základe našich výsledkov tak možno formulovať predovšetkým odporúčania na ďalší výskum, ktorý by malo ministerstvo školstva cielene podporiť. Kvalitatívne rozhovory s učiteľkami priniesli relatívne podrobnú mapu indikácií problémov vyplývajúcich z nastavenia vzdelávacej politiky v oblasti podpory učiteľiek a učiteľov pri výučbe tém súvisiacich so SV a ukotvenia týchto tém primárne v rámci prierezovej témy VMR. Odporúčania vyplývajúce z kvalitatívnej sondy výučby tém súvisiacich so SV zhrňa box č. 10.

BOX Č. 10:

Odporúčania vyplývajúce z kvalitatívnej sondy výučby tém súvisiacich so SV

Revidovať vzdelávací obsah súvisiaci so SV a zdefinovať vzdelávací obsah podľa medzinárodných štandardov

Výsledky poukazujú na to, že vzdelávací obsah v oblasti SV, resp. prierezovej témy VMR nie je dostatočne zdefinovaný. V dôsledku toho môžu mať učiteľky pochybnosti o adekvátnosti výučby, ktorú poskytujú a môže tiež dochádzať k tomu, že sa vo výučbe tém súvisiace so SV vynechávajú alebo nie sú dostatočne zastúpené.

V rámci prebiehajúcej kurikulárnej reformy (pozri aj *Plán obnovy a odolnosti, 2020*) je preto potrebné prihliadnuť aj na túto vzdelávaciu oblasť a jasne zdefinovať kvalitný vzdelávací obsah korešpondujúci s medzinárodnými štandardmi.

Zároveň by malo ministerstvo a jeho priamo riadené organizácie zabezpečiť dodatočné analýzy, ktoré by spoľahlivejšie identifikovali, aké penzum informácií sa aktuálne žiačkam a žiakom dostáva.

Podporiť koherentnosť výučby tém súvisiacich so SV

Analýza tiež naznačila, že jedným z problémov pri zabezpečovaní kvalitnej výučby vo oblasti SV môže byť jej prierezový charakter. Učiteľky a učitelia predmetov, v rámci ktorých sa vyučuje prierezová téma VMR, sa nemusia nevyhnutne koordinovať, v dôsledku čoho nemožno zabezpečiť, že sa žiakom a žiačkam dostanú všetky relevantné informácie.

Praktickú realizáciu koordinácie prierezovej témy VMR (resp. aj ďalších prierezových tém) by bolo potrebné dôslednejšie zmapovať prostredníctvom kvantitatívneho výskumu. Z kvalitatívnych zistení však vyplýva, že povinnosť koordinovať prierezové témy naráža v prostredí škôl na viaceré prekážky. Na

zvýšenie koherentnosti výučby tém súvisiacich so SV možno pristúpiť k nasledovným krokom:

- presunutie vzdelávacieho obsahu prierezovej témy VMR do iných predmetov a posilnenie koherentnosti obsahu súvisiaceho so SV v týchto predmetoch (etická výchova, občianska výchova a d.);
- vytvorenie samostatného predmetu s jasne vymedzeným vzdelávacím obsahom súvisiacim so SV;
- prinajmenšom by v prípade zachovania prierezovej témy VMR v rámci ŠVP bolo potrebné poskytnúť školám vzorové dokumenty, prostredníctvom ktorých môžu témy súvisiace so SV efektívne zaradiť do školských vzdelávacích plánov tak, aby výučba týchto tém v jednotlivých predmetoch na seba nadväzovala

Tieto zmeny by mali byť súčasťou kurikulárnej reformy, ktorá aktuálne prebieha (pozri aj *Plán obnovy a odolnosti*, 2020)

Revidovať existujúce metodické a učebné materiály a podporiť tvorbu kvalitných metodických a učebných materiálov pre výučbu tém súvisiacich so SV/prierezovej témy VMR

Participantky kvalitatívnych rozhovorov informovali o nedostatku učebných či metodických materiálov, ktoré by mohli pri výučbe využiť. Absencia takýchto materiálov môže klásť učiteľkám a učiteľom ďalšie prekážky - aj učiteľky a učelia, ktorí by mali záujem vyučovať tieto témy, nemusia mať kapacity na prípravu vlastných učebných materiálov. Dostupnosť kvalitných učebných materiálov by súčasne zvýšila pravdepodobnosť, že sa žiakom a žiakom dostanú kvalitné a objektívne informácie. Najmä v súčasnom pretlaku často nespoľahlivých informácií môže byť odkázanosť na vyhľadávanie učebných materiálov prostredníctvom internetu rizikom.

V súlade s revidovaným obsahom výučby tém súvisiacich so SV, ktoré odporúčame vyššie, je tak dôležité revidovať aj dostupné metodické a učebné materiály¹ a systematicky podporiť tvorbu kvalitných materiálov podľa medzinárodných štandardov.

Podporiť kvalitné vzdelávanie učiteľiek a učiteľov v oblasti výučby tém súvisiacich so SV

Výsledky analýzy tiež naznačili, že učiteľkám a učiteľom môže pri výučbe tém súvisiacich so SV chýbať podpora aj v oblasti poskytovaného vzdelávania - či už v rámci pregraduálnej prípravy na vysokej škole alebo v rámci programov profesijného rozvoja.

¹ Základné prehľadovanie dostupných materiálov naznačuje, že k dispozícii je relatívne obmedzené množstvo učebných materiálov (napr. Metodicko-pedagogické centrum, Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2005; Molčanová, Verbovská, 2015; Rovňanová, 2014; Rovňanová et al., 2012). V niektorých materiáloch tiež možno identifikovať problematický vzdelávací obsah. Zborník metodických cvičení k prierezovej téme výchova k manželstvu a rodičovstvu, ktoré vydalo Metodicko-pedagogické centrum v spolupráci so Slovenskou spoločnosťou pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo v roku 2005 napríklad ako jednu z vzdelávacích aktivít navrhuje, aby žiačky a žiaci hľadali argumenty, prostredníctvom ktorých presvedčia svojich rodičov, aby odstúpili od rozhodnutia prerušiť tehotenstvo matky: "Ak by tvoja mamička a otec čakali dieťaťko, tvojho ďalšieho súrodenca a uvažovali by o umelom ukončení tehotenstva: ako by si im argumentoval/a, aby dieťaťku zachovali život?" (s. 5).

Je preto potrebné dôkladne zmapovať existujúcu ponuku vzdelávania na VŠ aj v rámci programov profesijného rozvoja a systematicky podporiť tvorbu kvalitných vzdelávacích programov. Súčasťou nového nastavenia vzdelávania v tejto oblasti by malo byť kvalitné zmapovanie vzdelávacích potrieb či prekážok pri vzdelávaní učiteliek a učiteľov.

Aktuálne sa v tejto oblasti začínajú realizovať viaceré reformy (podpora VŠ pri transformácii učiteľských študijných programov, zrovnocnenie poskytovateľov programov profesijného rozvoja a ď., pozri *Plán obnovy a odolnosti*, 2021). Posilnenie vzdelávania učiteliek a učiteľov v oblasti SV by malo byť súčasťou týchto zmien, keďže právo na kvalitné vzdelanie v oblasti SV možno v širšom ponímaní chápať ako súčasť inkluzívneho vzdelávania, ktorého podpora predstavuje jednu z prioritných oblastí realizovaných zmien.

Vytvoriť adekvátny priestor pre prístup ku kvalitnému vzdelávaniu v oblasti SV pre všetkých žiakov a žiačky

Vážnym systémovým nedostatkom, na ktorý participantky upozornili, je aj redukovaná dotácia predmetov, ktorých súčasťou je VMR, v niektorých typoch stredných škôl. Toto nastavenie ukotvuje vo vzdelávacom systéme nerovnosť v prístupe k právu na vzdelávanie v oblasti sexuality. Okrem ľudskoprávneho rozmeru môže obmedzenie priestoru na kvalitnú sexuálnu výchovu pre žiakov a žiačky navštevujúcich tieto stredné školy aj závažné zdravotné, sociálne či ekonomické dôsledky. Stredné školy poskytujúce praktické vzdelávanie, ktoré majú obmedzené teoretické predmety, ktorých súčasťou je aj VMR, navyše vo zvýšenej miere navštevujú žiačky a žiaci zo sociálne znevýhodneného prostredia, nezriedka z marginalizovaných rómskych komunít (Bednárík, 2020). Ich prístup k objektívnym a spoľahlivým informáciám v oblasti sexuality tak môže byť ešte viac sťažený (nižší kultúrny kapitál rodičov, slabá dostupnosť gynekologickej starostlivosti a pod.).

Hoci aktuálne prebieha kurikulárna reforma len v oblasti základného vzdelávania, prioritou pri skvalitňovaní prístupu k vzdelávaniu v oblasti SV by malo byť aj hľadanie možností, ako vytvoriť dostatočný vzdelávací priestor pre výučbu SV pre všetky žiačky a žiakov. O to viac, že témy súvisiace so sexualitou sa vyučujú predovšetkým vo vyšších ročníkoch základnej školy, na ktoré mnohí mladí ľudia zo sociálne znevýhodneného prostredia kvôli nedostatočnej podpore vo vzdelávaní a nadmernému opakovaniu ročníka nedosiahnu² (Bednárík, 2020).

² Napr. pre predmet biológia sa obsahový štandard vývin jedinca, starostlivosť o dieťa, antikoncepcia či plánované rodičovstvo stanovuje na koniec 7. ročníka (*Biológia pre 2. stupeň ZŠ: Vzdelávacie štandardy pre 2. stupeň ZŠ*), rovnako tak v predmete etická výchova majú mať žiačky a žiaci na konci 7. ročníka osvojený vzdelávací obsah súvisiaci so sexualitou a partnerským vzťahmi (*Etická výchova pre 2. stupeň ZŠ: Vzdelávacie štandardy pre 2. stupeň ZŠ*).